

СТРУКТУРИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

БОЙКО Віталій

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0003-3968-1651>
e-mail: v_boyko888@ukr.net

ГОДОВАНЕЦЬ Віталій

аспірант кафедри менеджменту організацій
Національного університету «Львівська політехніка»

Стаття присвячена узагальненню та подальшому розвитку теоретико-методичних засад дослідження сутнісних характеристик економічної безпеки підприємства. Метою дослідження визначено структуру наукових поглядів та подальший розвиток теоретико-методичних засад дослідження економічної безпеки підприємства. Здійснено критичний огляд підходів різних авторів до трактування змісту поняття «економічна безпека підприємства». Запропоновано підхід до групування наукових поглядів на трактування поняття економічної безпеки підприємства. Обґрунтовано авторське бачення поняття та структурно-змістових характеристик економічної безпеки суб'єкта господарювання. Напрацьовано нове бачення базисних положень в сфері управління економічною безпекою підприємств і організацій.

Ключові слова: управління підприємствами, менеджмент, економічна безпека, концепційні положення, сутнісно-змістові характеристики.

STRUCTURING OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

BOIKO Vitalii, HODOVANETS Vitalii

Lviv Polytechnic National University

The article is devoted to the generalization and further development of the theoretical and methodological foundations of the study of the essential characteristics of the economic security of the enterprise. The purpose of the research is the structuring of scientific views and the further development of the theoretical and methodological foundations of the study of economic security of the enterprise. A critical review of the approaches of various authors to the interpretation of the concept of "economic security of the enterprise" was carried out. An approach to the grouping of scientific views on the interpretation of the concept of economic security of the enterprise is proposed. The author's vision of the concept and structural and content characteristics of the economic security of a business entity is substantiated.

A new vision of the basic provisions in the field of economic security management of enterprises and organizations has been developed. It was established that the economic security of the enterprise is a unique systemic characteristic of its ability to survive in difficult economic conditions. It is shown that many approaches have been developed to date, both to essential interpretation and to structural decomposition, research and analysis methods, determination of mechanisms, tools and means of strengthening.

At the same time, it was stated that the improvement of the acquired knowledge continues to this day and this means that unified approaches and practices have not yet been developed. According to the author's position, it is proposed to interpret the economic security of the enterprise as a state in which the enterprise functions stably and develops in accordance with operational and strategic development plans, its activities are adequately protected from external and internal challenges, risks and threats, the economic interests of the enterprise's stakeholders (its owners) are realized and founders, top management and staff, strategic investors and business partners). It was revealed that the substantive characteristics of the so-called second level of economic security of the enterprise should be considered to be the provision of all functional and resource components of security, financial and economic stability, profitability and capitalization, quality of financial and economic intelligence, protection of commercial secrets and countering economic espionage, building up and effective use of intellectual - personnel potential, a high level of innovative activity and investment in progressive technological innovations.

Keywords: enterprise management, management, economic security, conceptual provisions, substantive characteristics.

БОЙКО В., & ГОДОВАНЕЦЬ В. (2024). СТРУКТУРИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА. *Development Service Industry Management*, (3), 14-18. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(2))

BOIKO V., & HODOVANETS V. (2024). STRUCTURING OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE ESSENCE OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE. *Development Service Industry Management*, (3), 14-18. [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7\(2\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-7(2))

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічна безпека підприємства, як об'єкт і предмет наукових досліджень, отримала своє активне застосування відносно недавно. Значно більш дослідженими і, відповідно, частіше застосовуваними, є такі економічні категорії, як конкурентоспроможність підприємства, розвиток підприємства, економічний потенціал підприємства і т. д. Водночас, між цими поняттями є багато спільного, схожого, а провідним критерієм диференціації зачасти служить причина застосування. Якщо вести мову про економічну безпеку, то такою, беззаперечно, є існування і посилення дії внутрішніх та зовнішніх викликів й загроз, які можуть призвести до дестабілізації діяльності підприємства, погіршення його фінансово-економічного стану, а, відтак, банкрутства і втрати того капіталу, який було в нього інвестовано. Відтак, аби не допустити такої ситуації і, навпаки, досягти сталого, стабільного розвитку, розширеного відтворення слід забезпечити ефективне безпекоорієнтоване управління підприємствами й організаціями.

Утім, як відомо, ефективне управління потребує розуміння сутності та декомпозиції структурних характеристик поняття, в даному випадку – економічної безпеки підприємства.

Зазначене актуалізує завдання вдосконалення розуміння сутнісних характеристик задля подальшого покращення теоретико-методичних і методико-прикладних засад управління економічною безпекою підприємств і організацій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематику економічної безпеки підприємств і організацій активно досліджують такі вітчизняні науковці, як Т. Васильців [6, с.153-158], М. Єрмошенко та К. Горячева [3], В. Дикань [4], А. Загородня [7], А. Ковальчук [8, с.88-93], Г. Козаченко, В. Пономарьов та О. Ляшенко [1], І. Колодяжна та К. Букріна [9, с.135-140], В. Кузнецов [10], Р. Лупак, М. Куницька-Ляш [11, с.117-123], І. Нагорна [2], А. Нікітіна [5, с.82-85] та інші дослідники.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ СТАТТЯ

Разом із тим, зміни, які на сьогодні активно відбуваються у зовнішньому й внутрішньому середовищі вітчизняних суб'єктів господарювання (до прикладу, критично високий рівень нестабільності, обумовленої війною, цифрова глобалізація, технологізація і т. п.), а також активна еволюція внутрішньо управлінських засад менеджменту екосистеми, формують і теоретичну, і прикладну потребу в подальших наукових пошукуваннях в досліджуваній сфері.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є структуризація наукових поглядів та подальший розвиток теоретико-методичних засад дослідження економічної безпеки підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні в економічній літературі можна віднайти велику чисельність наукових підходів та безпосередньо визначень суті поняття «економічна безпека підприємства», які, при тому, мало в чому різняться між собою. Це привело до того, що аналізоване поняття можна вважати достатньо усталеним, а ті незначні відмінності, якими оперують відповідні автори, не можуть вважатися критично відмінними між собою, такими, що вносять суттєві диференціації в розуміння категорії.

Так, на тепер у більшості випадків економічну безпеку підприємства трактують, як стан захищеності економічних інтересів стейкхолдерів від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також гарантування стабільного ефективного функціонування підприємства зараз і в довгостроковій перспективі.

Однак, одразу наголосимо на тому, що кристалізація такого бачення економічної безпеки суб'єктів господарювання (зокрема у вітчизняній економічній літературі) відбувалася впродовж достатньо тривалого часового проміжку.

Так, одними з перших запропонували власне авторське бачення аналізованого поняття Г. Козаченко, В. Пономарьов та О. Ляшенко, визначаючи його як міру гармонізації в часі та просторі економічних інтересів підприємства з інтересами пов'язаних з ними суб'єктів зовнішнього середовища [1, с.10-14]. Позитивно, що ще у 2003 році автори враховували такий аспект, як економічні інтереси. Разом зі тим, у поданому підході простежувався цілий ряд суперечностей, а саме виникали питання: чому гармонізація, а не реалізація; чому в часі і як це в просторі; чому тільки зі зовнішніми агентами, а як бути зі внутрішніми загрозами, де аспекти ефективності, стійкого зростання і т. д.

У 2008 році І. Нагорна у дисертації на тему «Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств» чи не вперше запропонувала розглядати економічну безпеку підприємства з позиції її внутрішньої структури. На її думку, це стан збалансованої економічної системи внутрішнього середовища підприємства, за якого воно спроможне належним чином реагувати на зміни в зовнішньому середовищі [2, с.5-6].

З одного боку, такий підхід слід вважати раціональним, адже
- по-перше, наслідки в сфері економічної безпеки бізнесу передусім відображаються на його внутрішніх параметрах і показниках;

- по-друге, безпосереднє управління процесами забезпечення економічної безпеки підприємства також здійснюється на мікрорівні, в системі менеджменту бізнесу. Однак, при тому, ключові виклики, ризики і загрози в дійсності походять зі зовнішнього середовища господарювання.

Розуміючи логіку авторки, слід вказати на певні «прогалини» в охарактеризованому підході. Це, зокрема неврахування внутрішніх загроз, відсутність проблематики стійкого сталого розвитку підприємства, не вибудування положень у відповідності до ефективності господарювання і конкурентоспроможності підприємства.

Власне, ці суперечності в значній мірі були згладжені у визначенні економічної безпеки підприємства, запропонованому у 2010 році М. Єрмошенком та К. Горячевою. Згідно їх бачення – це стан економічної системи підприємства, який характеризується внутрішньою збалансованістю (фінансова, кадрова, виробнича, маркетингова, логістична, технологічна, інформаційна та інші складові) і стійкістю до негативного впливу загроз, її здатністю забезпечувати на основі реалізації власних економічних інтересів свій сталий і ефективний розвиток [3,с.25-36].

Як можемо констатувати, на той час, це було чи не найбільш розлоге формулювання та визначення аналізованого поняття, адже тут враховувалися і економічні інтереси, і внутрішні та зовнішні загрози, і стійкість здійснення господарської діяльності. По суті, запропоноване визначення можна вважати одним з найбільш об'єктивних із нині наявних у профільній економічній літературі.

Особливо імпонує відсутність радикально позитивних налаштувань, які наявні та практично зашкалюють у низці напрацювань інших дослідників проблематики економічної безпеки на мікрорівні. Так, звернімо увагу на такі словосполучення, як «прогресивний розвиток», «максимально ефективне використання ресурсів», «максимально швидка адаптація» тощо, які зустрічаються у визначенні В. Диканя та І. Назаренко, яке було представлено на широкий загал у 2011 році: «... економічна безпека підприємства – це стан захищеності діяльності підприємства від всіх видів загроз, як зовнішніх, так і внутрішніх; стан, при якому забезпечується стабільне функціонування і прогресивний розвиток підприємства, досягається шляхом максимального ефективного використання наявних ресурсів і швидкої адаптації до умов середовища, що змінюється» [4,с.5-6].

На наше переконання, це не відповідає етимології безпеки. Такі епітети, скоріше, характерні для конкурентоспроможності підприємства, розвитку і розширеного відтворення, реалізації потенціалу підприємства тощо. Коли ж мова йде про економічну безпеку, то це, радше «захищеність», «збереженість», «стійкість», «здатність до відновлення, «спроможність до відтворення» і т. д.

Однак, у цьому ж році А. Нікітіною було запропоноване ще більш системне визначення, яке увійшло у більшість навчальних підручників та посібників з проблематики управління економічною безпекою підприємств і організацій. Так, авторка умістила (вклала) в досліджуване поняття такі аспекти, як:

- (1) стан підприємства;
- (2) ефективне використання всіх видів ресурсів;
- (3) уникнення, послаблення чи локалізація загроз;
- (4) створення умов для стійкого і стабільного функціонування;
- (5) забезпечення високої конкурентоспроможності, незалежності й автономії в поточному і майбутньому періодах;
- (6) оптимальність й ефективність організаційної структури;
- (7) правова захищеність;
- (8) захист інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та комерційних інтересів [5,с.82-85].

Відаючи належне такому комплексному підходу, як на нашу думку, він переріс у надто складний, а, через те, й не зрозумілий контекст. До прикладу, тут змішано економічний та управлінський підходи; перераховуються об'єкти захисту, тоді як достатньо було вказати на захищеність від внутрішніх та зовнішніх загроз; протиставляються такі різні за змістом категорії, як конкурентоспроможність і автономія. Все це ускладнює не тільки розуміння змістової характеристики економічної безпеки підприємства, але й процеси, пов'язані з її аналізуванням та діагностикою, врешті-решт – управлінням і забезпеченням.

Відтак, дещо більш структурованим слід вважати визначення економічної безпеки підприємств, яке представили Т. Васильців і Р. Уразалієв. Зокрема, науковці пропонують трактувати економічну безпеку підприємства як стану за якого одночасно гарантуються:

- а) забезпеченість підприємства ресурсами та його доступність до ринків збуту;
- б) ефективність функціонування та захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз;
- в) наявність передумов для подальшого принаймні простого відтворення і розвитку;
- г) реалізація економічних інтересів стейкхолдерів суб'єкта бізнесу [6,с.153-158].

Подане визначення характеризується належним рівнем логічності, зокрема в його етимології так зване «минуле» (а саме – ресурсозабезпеченість і доступ до ринків), «сьогодні» (ефективність функціонування

і захищеність від загроз), а також «майбутнє» (формування передумов для подальшого зростання). Однак, з іншого боку, тут не враховується цілий спектр інших, інколи не менш важливих з огляду на стійке функціонування та розвиток аспектів, як от – стан функціональних складових безпеки, капіталізація, інвестиційно-інноваційний розвиток, накопичення й ефективне використання людського капіталу і тому подібне.

Саме тому, ми вважаємо, що не стільки важливим є сутнісне трактування, як врахування під час аналізу всіх вельми важливих аспектів, які в своїй сукупності формують цілісне бачення поняття «економічна безпека підприємства», які представлені на рис. 1.

Рис. 1. Систематизація бачення складових – характеристик економічної безпеки підприємства
Джерело: авторська розробка.

На основі цих напрацювань можна вести мову про авторське бачення сутності поняття економічної безпеки підприємства. Ми вважаємо, що це стан, за якого підприємство стабільно функціонує і розвивається згідно оперативних і стратегічних планів розвитку, його діяльність в належній мірі захищена від зовнішніх та внутрішніх викликів, ризиків і загроз, реалізуються економічні інтереси стейкхолдерів підприємства (його власників і засновників, топ-менеджменту та персоналу, стратегічних інвесторів і партнерів по бізнесу). Однак, потрібно розуміти, що досягти і стабільно утримувати відповідне становище, а, відтак, – гарантувати належний рівень економічної безпеки підприємства, можливо лише коли досягаються прийнятні значення індикаторів за всіма функціонально-ресурсними складовими безпеки, підприємство є фінансово і економічно стійким, має прибуток і капіталізується, здійснює ефективну фінансово-економічну розвідку, уберігає власну комерційну таємницю та вдало протидіє економічному шпигунству, нарощує і ефективно використовує власний інтелектуально-кадровий потенціал, є інноваційно активним та активно інвестує в створення / залучення і впровадження прогресивних технологічних інновацій.

У відповідності до вказаних характеристик можна вести мову про інструментарій забезпечення економічної безпеки підприємств, який стосується заходів з ризик-менеджменту, посилення фінансово-економічної стійкості, прибутковості і капіталізації бізнесу, інноваційно-технологічного розвитку, а також зміцнення всіх складових безпеки, головно – фінансової, інтелектуально-кадрової, техніко-технологічної, маркетингової, інформаційної, силової та інших в залежності від галузевої приналежності і розмірів суб'єкта господарювання.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, економічна безпека підприємства є унікальною системною характеристикою його спроможності до життєздатності в складних умовах господарювання. На сьогодні напрацьовано багато підходів як до сутнісного трактування, так і до структурної декомпозиції, методики дослідження і аналізування, визначення механізмів, інструментів та засобів зміцнення. Разом із тим, вдосконалення отриманих знань тривають й по нині і це означає, що єдиних підходів і практик все ще не напрацьовано.

Згідно авторської позиції, економічну безпеку підприємства слід трактувати як стан, за якого підприємство стабільно функціонує і розвивається згідно оперативних і стратегічних планів розвитку, його діяльність в належній мірі захищена від зовнішніх та внутрішніх викликів, ризиків і загроз, реалізуються

економічні інтереси стейкхолдерів підприємства (його власників і засновників, топ-менеджменту та персоналу, стратегічних інвесторів і партнерів по бізнесу).

При тому, змістовими характеристиками так званого другого рівня економічної безпеки підприємства слід вважати забезпечення всіх функціонально-ресурсних складових безпеки, фінансово-економічну стійкість, прибутковість і капіталізацію, якість фінансово-економічної розвідки, захист комерційної таємниці та протидії економічному шпигунству, нарощення й ефективне використання інтелектуально-кадрового потенціалу, високий рівень інноваційної активності та інвестиції в прогресивні технологічні інновації.

Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є удосконалення методики моніторингу економічної безпеки підприємств і організацій.

Література

1. Козаченко Г. В., Пономарьов В. П., Ляшенко О. М. Економічна безпека підприємства: сутність та механізм забезпечення : Монографія. К. : Лібра, 2003. 280 с.
2. Нагорна І. І. Організаційно-економічний механізм у забезпеченні стійкої економічної безпеки промислових підприємств : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Одеса, 2008. 22 с.
3. Єрмошенко М. М., Горячева К. С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство : Монографія. К. : НАУ, 2010. 232 с.
4. Дикань В. Л., Назаренко І. Л. Комплексна методика визначення рівня економічної безпеки : Монографія. Харків : УкрДАЗТ, 2011. 142 с.
5. Нікітіна А. В. Розвиток теоретичних засад економічної безпеки підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 3. С. 82–85.
6. Уразалієв Р. М., Васильців Т. Г. Узагальнення концептуальних основ економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21 (2). С. 153-158.
7. Загородня А. С. Сутність та еволюція поняття «економічна безпека підприємства». *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7. № 3. С. 162.
8. Ковальчук А. М. Чинники стратегічного управління економічною безпекою підприємства в умовах змін. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 18. С. 88–93.
9. Колодязна І. В., Букріна К. А. Економічна безпека в системі сталого функціонування підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Вип. 23. Ч. 1. С. 135–140.
10. Кузнецов В. П., Ківалов С. В. Економічна безпека підприємства в умовах глобалізації. К. : КНЕУ, 2020. 330 с.
11. Lupak R. L., Kuniyska-Iliash M. V., Vasylytsiv T. G. Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution. *Problemy Ekonomiky*. 2017. № 2. С. 117-123.

References

1. Kozachenko, G. V., Ponomaryev, V. P., Lyashenko, O. M. (2003). Economic security of the enterprise: essence and mechanism of provision. K.: Libra. 280 p.
2. Nagorna, I. I. (2008). Organizational and economic mechanism in ensuring sustainable economic security of industrial enterprises. Odesa, 2008. 22 p.
3. Yermoshenko, M. M., Horyacheva, K. S. (2010). Financial component of economic security: state and enterprise. K.: NAU. 232 p.
4. Dykan, V. L., Nazarenko, I. L. (2011). Complex method of determining the level of economic security. Kharkiv: UkrDAZT. 142 p.
5. Nikitina, A. V. (2011). Development of theoretical foundations of economic security of the enterprise. *Sustainable economic development*. no. 3. pp. 82–85.
6. Urazaliyev, R. M., Vasylytsiv, T. G. (2011). Generalization of the conceptual foundations of economic security of the enterprise. *Scientific bulletin of NLTU of Ukraine*. Iss. 21 (2). pp. 153-158.
7. Zagorodnya, A. S. (2022). The essence and evolution of the concept of "economic security of the enterprise". *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. Vol. 7. no. 3. pp. 162.
8. Kovalchuk, A. M. (2021). Factors of strategic management of the economic security of the enterprise in conditions of change. *Economic bulletin of NTUU "Kyiv Polytechnic Institute"*. no. 18. pp. 88–93.
9. Kolodyazhna, I. V., Bukrina, K. A. (2019). Economic security in the system of sustainable functioning of the enterprise. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Iss. 23. P. 1. pp. 135–140.
10. Kuznetsov, V. P., Kivalov, S. V. (2020). Economic security of the enterprise in the conditions of globalization. K.: KNEU. 330 p.
11. Lupak, R. L., Kuniyska-Iliash, M. V., Vasylytsiv, T. G. (2017). Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution. *Problemy Ekonomiky*. no. 2. pp. 117-123.